

В І Д Г У К
офіційного опонента
на дисертацію Сапфірової Наталії Норіко Миколаївни
«ЮВЕЛІРНА СПРАВА Й. МАРШАКА В ХУДОЖНІЙ КУЛЬТУРІ
КІНЦЯ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ»,
представлену на здобуття наукового ступеня кандидата
мистецтвознавства за спеціальністю
26.00.01 – теорія та історія культури

Сучасна гуманітарна наука відзначається широким спектром поглядів на методологічні напрями досліджень, що уникають ідеологічних обмежень та дозволяють розширити проблематику пошуків, долучити нові джерела, зіставити традиційні погляди із актуальними питаннями. Дослідження культурних феноменів ХХ сторіччя неможливо розглядати виключно у історичному чи мистецтвознавчому полі, не долучаючи питань, пов'язаних з індустріалізацією та інформатизацією суспільства, освітніми процесами, політичними конфліктами, економічними, еміграційними чинниками, рефлексією на події сьогодення.

Ім'я Йосипа Маршака та його нащадків, що були киянами за місцем проживання, підприємницькою та громадською діяльністю, юдеями за віровизнанням, мали комерційний інтерес у торгових центрах різних держав, сьогодні справедливо утверджується серед прецедентів національної культури, що цілком відповідає концепції аналізу культурного спадку України, запропонованої М. Грушевським на початку ХХ сторіччя як цілісного явища, а не лише суто етнографічних його проявів. Згідно з нею необхідно дотримуватися загальноживаної методи всіх європейських народів і розглядати пам'ятки мистецтва та культури за актуальним територіальним принципом.

Дисертація Сапфірової Наталії Норіко Миколаївни присвячена аналізу та виявленню художніх особливостей асортименту продукції Фабрики художньо-ювелірних виробів Йосипа Маршака на тлі розвитку ювелірних підприємств Києва й інших ювелірних центрів кінця ХІХ – початку ХХ століття.

Аналізуючи значущість надбання ювелірної фірми Йосипа Маршака, дисертантка залучає перехресну методологію кількох гуманітарних наук – історії, культурології, естетики, етики, мистецтвознавства. Її стараннями професійна діяльність київського ювеліра набула соціокультурної значимості, поєднавши особистісні стосунки та бізнесову діяльність підприємця із фаховими та культурними колами Санкт-Петербурга, Москви, Парижа, Відня, Антверпену, Льєжа, Чикаго, Берліна, Варшави, що розкриває всебічну діяльність Й. Маршака через взаємозалежні зв'язки. Таким чином проблема дослідження «ювелірної справи Йосипа Маршака» демонструється як людинознавча, головним завданням якої є пошук об'єктивних та суб'єктивних підстав появи стилеутворюючих тенденцій, що означають Фабрику Й. Маршака одночасно як культурну практику та феномен.

Текст дисертації, а особливо матеріал, сформований у Додатках переконує нас у тому, що написанню основного тексту передувала самовіддана копітка праця автора впродовж років, спрямована на збирання малодоступного фактологічного матеріалу. Ерудиція, глибока увага до фактів, вміння їх виявити, осмислити, систематизувати й узагальнити з науковою переконливістю – ось якості, в яких впевнюєшся, читаючи дослідження. Про величезну працю, що передувала написанню дисертації, свідчить не лише теоретична і практична частини дисертації, але й значна кількість статей, включаючи зарубіжні видання, апробаційні матеріали виступів на конференціях.

Дослідження Н. Сапфірової науково обгрунтоване, викладено професійною мовою. Автор дисертації вільно орієнтується у фахових тонкощах предмету, що розглядається, досить вміло систематизує і класифікує матеріал. Характеризуючи науковий апарат дисертації, необхідно відзначити чітко сформульовану мету, об'єкт і предмет дослідження, логічну структурованість розділів праці, достатню обгрунтованість отриманих результатів, які визначають її наукову новизну. Географічні межі у Вступі окреслені дещо розлого, хоча у тексті дисертації (с. 29) вони системно уніфіковані та конкретизовані.

Виважено, аргументовано Наталія Миколаївна вибудовує фундамент своєї наукової праці, вивчаючи літературні, архівні, музейні матеріали, іноземні джерела, інтернет-ресурси, осмислюючи й узагальнюючи напрацьоване попередниками, вводючи нові важливі документи та мистецькі твори, що доповнюють, коректують фактологічний матеріал, розкривають специфіку ювелірної справи Й. Маршака.

Важливою позитивною рисою роботи є її прикладний характер, співпраця автора з інституціями, які впливають на процес відродження національної культурної спадщини, а також активна популяризація піднятої проблеми. Так, аналізуючи джерельну базу, дисертантка критично оцінює інформацію з популярних джерел – радіо та телепередач, зауважуючи на її тенденційності та частковій недостовірності (с. 52). Чіткість, відповідність порушеним в дисертації проблемам – це, перш за все, привертає увагу в структурі дисертації. Кожний з розділів завершується не лише відповідними висновками, а й спеціальними додатками, що унаочнюють викладене.

У розділі II «Історико-культурний контекст появи і розвитку ювелірної справи Й. Маршака у Києві кінця XIX – початку XX століття» дисертантка через взаємопов'язані біографічні та історичні факти демонструє глибину Йосипа Маршака. Тексти віднайдених пані Наталею родинних щоденників подають нам постать підприємця як громадянина, батька великої родини, демонструють широке коло його друзів – митців, фабрикантів, купців і т. д., замовників з поза меж Києва, бізнес-інтереси, освітні подорожі, тощо. Авторка ретельно вибудовує ієрархію зібраних фактів про окремих майстрів: граверів, художників, що у різні роки належали до Фабрики Й. Маршака. Імена багатьох з майстрів вона уперше вводить до наукового дискурсу.

Найбільш системно матеріал розкривається у Розділі III. Аналізуючи каталоги виставок, преїскуранти, національні та закордонні музейні колекції, інші джерела, Наталія Миколаївна доповнює асортиментний ряд продукції Фабрики Й. Маршака, ретельно вибудовує типологію, аналізує предмети ювелірного мистецтва за ступенем спорідненості у групах, використанням матеріалів, стилістикою, першовзірцями. Авторка, завершуючи опис.

справедливо підсумовує, що «стиль Маршака» є синтезом художніх та технологічних тенденцій, світової ювелірної моди кінця XIX – початку XX ст. особливостей смаків та вподобань місцевої клієнтури вищого і середнього стану.

Таким чином, зусиллями автора ім'я Йосипа Маршака полишає рівень містечковості та набуває широкого культурологічного контексту: як особистості, видатного київського підприємця, будівничого найбільшої ювелірної фірми на теренах України, купця 1-ої гільдії, потомственного почесного громадянина, члена багатьох громадських і професійних організацій, благодійника.

.На останок, додамо, що у всіх принципових питаннях немає суттєвих розбіжностей з автором дослідження. Втім є деякі побажання і зауваження:

1. На наш погляд, оформлення розділів, підрозділів, розміри абзаців не завжди рівномірні. У тексті значна перевага Розділу 3, в той час як Розділ 2 є найменшим за обсягом.
2. У науковій літературі прийнято вживати означення «Модерн» з великої букви, якщо воно позначає історичний період, тоді як з малої – стиль у мистецтві, із суфіксом «-ізм» – культурний та інтелектуальний напрям. У роботі дисертантки зустрічаємо написання терміну у всіх випадках з малої літери. Відповідно: стилю модерну, епоха модерну, доба модерну (с.4, 5).
3. Подекуди у тексті містяться зайві описові фрагменти. Так, напр., у підрозділі 3.2, аналізуючи методи та принципи утворення маршаківського стилю, знаходиться фрагмент: «В межах теми слід підкреслити відношення до модерну у Японії.» і далі відповідно за текстом. На нашу думку, усі подібні фрагменти, що апелюють до пошуку контексту епохи, окремих рефлексій варто перенести на початок підрозділу, в окремий підрозділ або у прикінцеві чи сторінкові виноски. Таким чином, основний текст набуде наукової конкретики.
4. Одночасно, останній пункт Розділу II – 2.3. «Організаційні форми, інфраструктура та технологічний процес виробництва фабрики Й.

Маршака на тлі розвитку Києва межі XIX і XX ст.» містить також додаткову інформацію про діяльність підприємств і фірм спадкоємців видатної Фабрики у другій декаді XX ст. після відомого перевороту а також про власні важливі та цінні здобутки дисертантки у справі популяризації імені Й. Маршака. Тож, на нашу думку, розділ міг би бути розширеним додатковими підрозділами, до прикладу:

2.4. Діяльність ювелірних підприємств Й. Маршака у Європі та Америці після 1917-го року

2.5. Відродження справи Й. Маршака в Україні на початкові XXI сторіччя.

Таке коригування змісту додало б вагомості роботі загалом

5. Висновки до розділів і загальні мають дещо розлогий, описовий характер. Відсутня чітка, констатуюча нота.

Висновок:

Висновки логічно підсумовують дослідження, мають об'єктивний характер, заперечення, окрім описовості, не викликають, автореферат відповідає дисертації та розкриває зміст роботи. Результати дослідження дають підстави стверджувати, що вихідна методологія є правильною, поставлені завдання реалізовані, мета досягнута. Підсумкові висновки сприймаються як цілком логічне теоретичне завершення роботи, що дає нам підстави стверджувати, що сьогодні обговорюється цінна щодо заявленої проблематики робота, важлива для кристалізації нових поглядів на українське мистецтво та як засіб інституалізації національних брендів. Дотичні питання і дискусійні моменти не применшують значення роботи дисертантки. Результати роботи мають істотну практичну значущість: зібраний і систематизований важливий матеріал: поточнені біографічні дані, належність майстрів до підприємств, атрибутовані розрізнені артефакти.

У перспективі, така робота може служити основою для нових культурологічних чи мистецтвознавчих досліджень, у яких могли б отримати розлогіший коментар питання порівняльного аналізу ювелірних

зразків, що належать до австрійських, німецьких, французьких модерністичних течій сецесіон, конструктивізм, ар-деко із працями майстерні Й. Маршака чи його наступників. Цікавим аспектом є дослідження постаті Й. Маршака та його майстерні з огляду на юдаїку в Україні.

Таким чином, обґрунтовано констатуємо, що дисертаційне дослідження Сапфірової Наталії цілком відповідає вимогам МОН України щодо предметного змісту та наукової новизни, доцільності обраної методології до дисертацій на здобуття наукового ступеня за спеціальністю 26.00.01 – теорія та історія культури (мистецтвознавство). Автореферат дисертації та публікації за темою повною мірою віддзеркалюють зміст дослідження.

Отже, Сапфірова Наталія Норіко Миколаївна заслуговує присудження наукового ступеня кандидата мистецтвознавства за спеціальністю 26.00.01 – теорія та історія культури, напрям – мистецтвознавство

Н. П. Бабій,
кандидатка мистецтвознавства,
доцентка кафедри дизайну і теорії мистецтва Навчально-наукового інституту мистецтв Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника

